

Michail Gorbatjov och James Baker om Natos utvidgning

Den ryske presidenten Vladimir Putin har ett stort antal gånger anklagat främst USA för att ha brutit mot det löfte om att inte utvidga Nato som den amerikanska utrikesministern Baker skulle ha givit ryske presidenten Gorbatjov i samtal 9 februari 1990.

Vad som diskuterades vid dessa samtal och i senare förhandlingar, vilka avtal som slöts, liksom hur det gick till när Nato-utvidgningen tog fart (de 3 första nya medlemmarna gick med 1999) har behandlats grundligt i en mycket väldokumenterad bok av historikern Mary Elise Sarotte, *Not One Inch* (2022). På Marxistarkivet finns en läsvärd, utförlig recension av denna bok:

[Fred Kaplan: ”En bro för mycket” – NATO efter muren](#)

Natoutvidgningen har också stötts och blötts i ett stort antal tidningsartiklar,¹ t ex följande, som är från den franska dagstidningen *Le Monde* (mars 2022):

[Gary Dagorn: Natos utvidgning i Östeuropa – så gick den till](#)

Nedanstående är *inte* ännu en artikel om denna historia, utan här låter vi de två huvudpersonerna, den amerikanska utrikesministern James Baker och den ryske presidenten Michail Gorbatjov, komma till tals och ge sina egna versioner av det hela.

Bakers kortfattade bidrag är hämtat från en intervju, publicerad i *Dagens Nyheter*². Gorbatjovs version, som är betydligt utförligare, är ett utdrag ur hans memoarer.³

Jag har kompletterat med förklarande noter.

Bakers version:

Vid ett möte i Moskva i februari 1990 diskuterade USA:s dåvarande utrikesminister, James Baker, Tysklands återförening med Sovjetunionens president Michael Gorbatjov. Detta var under George HW Bushs presidentskap.

Baker föreslog att Nato inte skulle röra sig österut.

– Jag hade en förhandling med Gorbatjov precis i början av diskussionen om Tysklands återförening, när jag frågade om han skulle vara villig att se en återförening om vi förband oss att inte expandera Nato en enda tum österut. Han plockade inte upp det, han sa inte ja eller nej, säger James Baker.

Han tillägger att USA drog tillbaka den hypotetiska frågan efter fem dagar.

– Vi sa att det inte gick att ha ett land som var Natomedlem till hälften och stod utanför till hälften.

Rysslands president Vladimir Putin har åberopat citatet från Baker som bevis för att västmakterna bröt ett löfte med utvidgningen av Nato.

– Inte vid något tillfälle under den tyska återföreningen hade vi någon som helst diskussion om att utvidga Nato, annat än när det gällde inuti Tyskland, säger James Baker.

– Putins påstående faller när man tar hänsyn till att det slutgiltiga avtalet om Tysklands åter-

¹ Se lästipsen nedan för exempel på sådana artiklar från svenska dagstidningar.

² *DN* 17 april 2022, i artikeln ”Han förhandlade med Gorbatjov – nu är han måltavla för Putins propaganda”

³ Mikhail Gorbachev, *Memoirs*, New York: Doubleday, 1996, s. 681-5. OBS i den till svenska översatta självbiografin, *Som jag minns det* (2013), nämner inte Gorbatjov något om de samtal som fördes med Baker, Kohl m fl om Natos utvidgning.

förening innebar att Natos gräns flyttades österut, inuti Tyskland. Det var aldrig någon diskussion om vad som skulle hända med andra länder.

Gorbatjovs version:

[Gorbatjov börjar med att redovisa sina kontakter med den östtyska regeringen:]

Det visade sig att Hans Modrows koalitionsregering [i DDR] hade svårt att förhindra att den östtyska republiken helt föll samman. Jag träffade honom vid flera tillfällen och fick första-handsinformation om de problem som hans regering stod inför. Modrow utförde en stor upp-gift under ytterst svåra omständigheter, och rörde vägen för fria parlamentsval i Östtyskland. Nu förändrades situationen från dag till dag. Vi träffades på nytt den 30 januari 1990.

”Majoriteten av Tyska demokratiska republikens befolkning stöder inte längre tanken på två tyska stater”, sa Modrow öppet till mig då, ”och det verkar som om det har blivit omöjligt att bevara republiken. Tendensen för enande är särskilt stark i gränsregionerna, till exempel Thüringen. Varken gamla eller nya partier kan kontrollera dessa tendenser.

Hans Modrow ledde den sista DDR-regeringen 1989-90

”De formuleringar vi har använt hittills”, avslutade Modrow, ”fungerar inte längre. Med undantag för några få obetydliga vänstersektorer är de flesta offentliga organisationer för enande. Om vi inte tar initiativet nu kommer processen att bli okontrollerbar, och vi kommer inte på något sätt att kunna påverka utvecklingen.”

Dessa nyheter var inte helt oväntade. Vi hade kommit till samma slutsats under ett möte som jag några dagar tidigare hade sammankallat för att utbyta åsikter om den tyska frågan. Jag hade bjudit in Ryzjkov, Sjevardnadze, Jakovlev, Falin, Krjutjkov, Achromejev och mina medhjälpare Tjernjajev och Sjachnazarov, och vi tillbringade fyra timmer med att diskutera frågan. Till slut kom vi överens om att en tysk återförening skulle betraktas som oundviklig. Följaktligen skulle vi ta initiativ till en grupp med 6 deltagare, de fyra segermakterna och de två tyska staterna, vi skulle inte avbryta kontakterna med den östtyska ledningen, vi borde samordna vår politik om den ”tyska frågan” närmare med Paris och London, och slutligen skulle marskalk Achromejev förbereda tillbakadragandet av de sovjetiska trupperna från Östtyskland.

Tyskland var den centrala frågan under våra samtal med den amerikanska utrikesministern James Baker, som kom till Moskva den 9 februari. Baker sammanfattade den amerikanska uppfattningen, och sa att resultatet i de kommande valen var tydligt, och att en majoritet av östtyskarna var för enande. Återföreningen var därmed oundviklig och USA och Sovjetunionen borde basera sin politik på detta faktum.

”Jag vill att du ska veta”, lugnade Baker mig, ”att varken presidenten eller jag ämnar dra några fördelar av utvecklingen.”

Jag noterade detta uttalande och vi fortsatte att diskutera hur vi skulle samarbeta. Inom kort insåg vi att våra åsikter låg ganska nära varandra i ett antal centrala frågor, och vi kunde därför komma överens om de allmänna konturerna i den politik som skulle följas: enandets ”interna” sidor var tyskarnas ensak, och de skulle själva diskutera alla dessa frågor. Men de fyra segermakterna skulle vara indragna i förhandlingsprocessen, och vara ansvariga för att bevara fred och stabilitet i Europa och koncentrera sig på enandets internationella aspekter.

Vi var oense om en avgörande fråga – Tysklands militär-politiska status. James Baker försökte övertyga mig om fördelarna med att behålla Tyskland i NATO – jämfört med om det skulle ”göras neutralt”. Han hävdade i grund och botten, att om USA behöll en militär närvaro i Tyskland och Tyskland blev kvar som medlem i NATO, så fick USA och väst inflytande över Tysklands inrikes- och utrikespolitik, medan ett neutralt Tyskland som halkade ur NATO:s nätverk återigen skulle kunna skapa instabilitet i Europa.

”Ett neutralt Tyskland”, insisterade Baker, ”innebär inte nödvändigtvis ett demilitariserat Tyskland. Tvärtom skulle det mycket väl kunna besluta sig för att skapa sin egen kärnvapenpotential istället för att lita till amerikanska avskräckande medel. Jag skulle vilja ställa en fråga till dig som du inte måste besvara med en gång. Om vi antar att enandet äger rum, vad skulle du föredra: ett förenat Tyskland utanför NATO och helt självständigt, utan några amerikanska styrkor placerade på sitt territorium, eller ett enat Tyskland som har kvar banden till NATO, men med garantier att NATO:s jurisdiktion eller trupper inte utvidgas österut från den nuvarande linjen?”⁴

Den andra halvan av Bakers sista mening utgjorde så småningom kärnan i den formulering som beredde vägen för en kompromiss om Tysklands militär-politiska status. Men vid den tidpunkten var jag inte beredd att acceptera det. Jag ansåg också att vi behövde ett ”säkerhetsnät” som skulle skydda oss och resten av Europa från några ”övertaskningar” från tyskarna. Men till skillnad från amerikanerna tyckte jag att dessa säkerhetsmekanismer inte skulle tillhandahållas av NATO utan av nya strukturer som hade skapats inom paneuropeiska ramar. Men James Baker trodde inte att CSCE [Commission on Security and Cooperation in Europe – Kommissionen för säkerhet och samarbete i Europa] någonsin skulle kunna ersätta NATO.

Jag hade ännu ett möte planerat med Helmut Kohl nästa dag. Som jag förstod det var hans främsta syfte att övertyga mig om att Tyska demokratiska republiken var på väg att fullständigt falla samman. Den västtyske kanslern ansåg att de kommande parlamentsvalen skulle leda till att det bildades en regering som skulle vara för enande, och att folket och parlamentet helt och fullt skulle stöda ett sådant beslut. Enligt hans uppfattning var huvuduppgiften därmed att så långt som möjligt stabilisera situationen i Östtyskland, att förhindra ekonomiskt sammanbrott och politiskt kaos, och minska flödet av östtyskar till väst. Kohl försökte över-

⁴ Enligt mötesprotokollet (se lästipsen nedan) använde Baker formuleringen ”not an inch of NATO’s present military jurisdiction will spread in an eastern direction”, dvs att ”Natos militära jurisdiktion ska inte skifta en tum österut från sin nuvarande position”. Just uttrycket ”inte en tum” är det som brukar förknippas med detta. Och denna fråga diskuterades inte mer i samtalet. Se artikeln [”En bro för mycket” – NATO efter muren](#) (s. 2-3) för ytterligare kött på benen när det gäller detta.

tyga mig att det enda sättet att uppnå detta var genom att genomföra en aktiv politik, genom att omedelbart efter valen bilda en ekonomisk och valutaunion. Således lade han (med bara ett litet, avsiktligt dröjsmål) fram sina argument för ett beslut som redan hade tagits.

Jag kunde se att Helmut Kohl var inställd på att driva igenom återföreningen och jag hade goda skäl att tro att han hade stöd från USA. Men den västtyske kanslern tröttnade aldrig på att upprepa de omständigheter som tvingade honom till denna handlingslinje, och att han fortfarande hade för avsikt att samordna sin politik med Moskva.

Jag var beredd att besvara den centrala fråga som han ställde till mig om Sovjetunionens grundläggande inställning till Tysklands enande.

”Man kan troligen säga att det inte finns någon oenighet mellan Sovjetunionen, Förbundsrepubliken Tyskland och Tyska demokratiska republiken i frågan om Tysklands enhet”, sa jag. ”Vi har nått en överenskommelse om den viktigaste utgångspunkten – tyskarna måste själv välja. Och de måste känna till vår ståndpunkt om denna fråga.”

”Tyskarna vet det”, svarade Kohl. ”Vill du säga att frågan om Tysklands enhet är ett val som tyskarna själv måste ta?”

”Med hänsyn till verkligheten”, tillade jag.⁵

”Det håller jag med om”, sa Kohl.

Den ”tyska frågan” handlade inte bara om enande och att tillfredsställa de tyska nationella strävandena, eftersom det också påverkade grannländernas intressen. I detta sammanhang uppstod en hel massa frågor: gränsernas garanterade okränkbarhet och erkännandet av den territoriella och politiska verkligheten efter kriget, ett förenat Tysklands framtida militärpolitiska status, sambanden mellan en paneuropeisk politik och Tysklands enande...

I det stora hela accepterade Kohl argumenten jag förde fram, men tillbakavisade varje lösning som sörjde för att Tyskland ”gjordes neutralt”. Vi kom överens om att alla frågor rörande enandet skulle diskuteras av ”de sex’ grupp”, dvs. Sovjetunionen, USA, Storbritannien, Frankrike och de tyska staterna.

Den västtyske kanslern sa att han gillade tanken på en ”4+2”-konferens (senare krävde tyskarna – med aktivt stöd från USA – att kalla det ”2+4”) men att han starkt skulle invända mot en separat konferens med de fyra staterna. Jag försäkrade honom om att ingenting skulle beslutas utan tyskarna, och vi skildes åt.

Vi hade lyckats klara ut de missförstånd som var allra viktigast i detta speciella skede. Men det låg fortfarande en lång och farlig väg framför oss.’

Övers. Göran Källqvist

Tillägg

2014 intervjuades Gorbatsjov i tidningen *Russia Beyond*, ett statligt mediaorgan finansierat av den ryska regeringen. I den intervjun sade han bl a:

⁵ Observera att Gorbatsjov är mycket tydlig med att det är tyskarna själva som måste få avgöra det som har med enandet att göra.

I slutet av maj träffade Gorbatsjov president Bush och diskuterade Tysklandsfrågan. Gorbatsjov konstaterar att USA var mycket angeläget om att få med det återförenade Tyskland i NATO: ”Bush sade att USA helt klart var för att ett förenat Tyskland skulle bli NATO-medlem. Men att man inte skulle bestrida dess val om Tyskland skulle besluta annorlunda.” (a.a. s 689) Dvs även Bush deklarerade att tyskarna själva måste få avgöra frågan.

USAs och dess allierades beslut att expandera Nato österut fattades definitivt 1993. Jag kallade det från första början ett stort misstag. Det var definitivt ett brott mot andan i de uttalanden och försäkringar som gavs till oss 1990.⁶

Lätt märke till att han inte talar om ett *löftes* brott, utan om ett brott mot ”*andan*” i de förda samtalen och förhandlingarna.

Lästips

Bakers och Gorbatsjovs versioner är givetvis partsinlagor och bör behandlas som det, dvs man kan inte utan vidare acceptera deras versioner. De behöver inte medvetet ljuga, men de kan minnas fel, bortse från vissa fakta osv. En historiker måste använda alla källor med försiktighet, i synnerhet partsinlagor. Det är viktigt ta del av andra dokument och vittnesmål och väga mostridiga uppgifter mot varandra. Följande artiklar om Natos utvidgning är baserade på historiska arbeten:

Fred Kaplan: [”En bro för mycket” – NATO efter muren](#)

Gary Dagorn: [Natos utvidgning i Östeuropa – så gick den till](#)

M. E. Sarotte: [Gorbatsjov: ”Nato-utvidgningen diskuterades inte”](#)

Se även:

Taras Bilous: [Kriget i Ukraina, internationell säkerhet och vänstern](#) (särskilt s. 4 ff)

[Några tum blev det](#) (*Axess Magasin*)

[Russia’s belief in Nato ‘betrayal’ – and why it matters today](#) (brittiska *The Guardian*)

Svenska dagstidningar (flera av artiklarna är låsta, dvs kräver prenumeration för åtkomst):

[Putin kallar det ”lögn” – det hände egentligen](#) (*Aftonbladet*)

[På den tiden ville även Ryssland gå med i Nato](#) (*Aftonbladet* 25/4 2022)

[Varför är Ryssland så besviket på väst?](#) (*DN* 23/1 2022)

[Han förhandlade med Gorbatsjov ...](#) (*DN* 17/4 2022)

[Gamla löften spökar mellan öst och väst](#) (*GP* 4/2 2022)

[Hjälpte vi till att skapa en aggressor?](#) (*SvD* 7/3 2022)

Dokument:

[Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow](#) (protokoll från mötet 9 februari)

[NATO Expansion: What Gorbachev Heard – Declassified documents](#)

[Sju myter och fakta om den nuvarande konflikten mellan Ryssland och Ukraina](#) (Europeiska kommissionen)

⁶ Hela Gorbatsjov-intervjun finns här (engelska): [I am against all walls](#).